

PJESNIK ISHODIŠNJIH SLUTNJI

(D. Dragojević: Nevrijeme i drugo, Zgb, Razlog, 1968)

Danijel Dragojević oglasio se do sada u hrvatskoj književnosti s četiri knjige poezije. Uglavnom, uspješno. Posljednja knjiga, koja nam se nudi po izlozima, vrhunac je dosadašnjih pjesnikovih nastojanja s obzirom na ujednačenost, zrelost i smirenost pisca. Pjesnikovo iskustvo slilo se u stih odmjeren i čist, protkan mišlju i drevnom mudrošću, koji ne pita: Gdje ćemo se klanjati? Krist nije dovršio svoj put do Golgote. On je tu. Veronika je zaustavljena u trenutku dok prima rubac s otiskom Kristova lica. Vječnost traje. Kugla je u svakom nagibu ista. Vrijeme ne može imati svoj početak i kraj jer ono jest. Čovjek biva, stoga vrednuje. Dragojević odolijeva prošlosti jer je aktualizira vječnim sada.

U početku bijaše Riječ, i Riječ bijaše kod Boga, i Bog bijaše Riječ. Ovdje »početak« nije početak pravca, nego središte vrtnje. Os u sebi sadrži početak i kraj. Vječnost je svevremena i u sebe zatvorena.

Tu se Dragojević pridružuje vremenu: »Lijepo bi bilo biti svuda ovog časa: u središtu i na kovi ploda, i dalje, dalje.« Tu izranja i pjesnikova spoznaja: »Nebeski bolesniče, lijepo bi bilo... uvečna dobra kidaju granice, tako bez štita bili bi potpuno zaštićeni.« Ali o tom poslije.

Da bismo mogli govoriti o predmetu, potrebno je smjestiti ga u njegov ambijent, u svijet njegove situacije. Rekosmo, Dragojević se oglasio poezijom. Što smo time htjeli, i više, što je pjesnik htio? Počnimo od kraja jer je tu najlakše prepoznati čovjeka, a tako nam i pjesnik savjetuje.

— A čovjek, lakše je počne li svoj život
od svršetka.

Ako smo sagledali čovjekov kraj, postavili smo se u pitanje koje samo čovjeku pripada, da pita za svoje ishodište, kad je već iskusio svoj kraj. Najprije Čovjek. U njegovu bit spada ne samo da proizvodi druga bića nego i samog sebe kao biće. Time se čovjek potvrđuje kao svjesno biće koje je opredijeljeno za bitnu slobodu i svjesno stvaranje. Odnoseći se spram bitka, čovjek se odnosi prema sebi i svijetu koji pri tom biva. Tu se začinje i povijest, jer povijesnost povijesti i nije drugo do svijet na domaku sebe. Tako se izmiruje vrijeme, a povijest svijeta postaje čovjekov put u svoju zavičajnost. Sjene na tom putu su nespোরазumi o samome putu što uzrokuje riječ. Riječju se pitamo o sebi i Riječi te tako postajemo suvremeni, što nije isto: naprosto živjeti u sadašnjem vremenu pa biti suvremen. Biti suvremen znači trajno se odnositi spram svoje biti na nivou čovjeka i tako ostvariti vrijeme kao svoje.

Potom Riječ. Jer što drugo znači biti nego izreći svoj bitak! Sve što jest, ako je proširto u šutnji vremena kao mukli bitak, jest na drugi način, jer mu nedostaje iskaz o svojem postojanju. Kad bi se iz vremena istrgnula riječ, prestala bi povijest. Planine koje je obilazio moj djed, jednako šute danas kao i za njegova vijeka; i šutjet će do vijeka. Ako ih vjetar mijenja od vremena do vremena, njihovo se vrijeme ipak ne mijenja. Ukoliko se mijenja, mijenja se opet s čovjekom. Pjesma dosiže njihov pravi oblik. Pjesma zahvaća sutone i kiše, magle i uranjena proljeća. Ondje gdje vjetar dosiže golo stijenje, ništavilo čak bez praha, počinje pjesma kao ishodište zemlje koja nosi čovjeka. Tragično je još to, da se mi sami dozivamo u prostoru, koji smo popunili, jer nam riječ ne dosiže svoj domet. Poprište je ondje, gdje se pravorijek utjelovio kao čistoća situacije nudeći pri tom mogućnost obrata: Nivo riječi ili povijest s obrnutog smjera. To je tek riječ o postojanju.

Preostaje Djelo. Čovjek je poprište kojemu se događa djelo. Time još nije potvrđen čovjek. Priroda je genijalnija od svakog genijalnog stvaraoca, a ipak

nema čovjekovu prisutnost o sebi. Djelo ne pripada izravno čovjeku; ono je afirmacija bitka kojeg je prvi govornik čovjek. Djelo je uspjelo ukoliko izražava stvaraočevu namjeru.

Tu bi Dragojević došao u najbližu prisutnost bitku, jer je izrekao namjeru koju je djelo potvrdilo. »Neka bude volja Tvoja« ili »Sve bi moglo početi u Svjetlosti« pa čak »Gospodine, dopusti da se ničega ne sjetim.« To nije posljednje pjesnikovo obraćanje.

Djelo nije definitivno jer se tek priklanja apsolutnom, a pjesnik, pošto sluti obuhvatnost Transcendence, moli: »Bože, udijeli nam sve što si zabranio.« Sloboda je neiscrpna i čovjek bi morao dugo teturati da se vrati pod jabuku odakle je počelo bezakonje. Jer čovjek, to je čovjekov svijet. Ono gdje se čovjek sreće sa svojom slutnjom o svojoj namjeni, poprište je koje je on već osvojio, jer se ne može čovjek zbivati prije nego što je sam postao. Postoji ishodište koje uvijek jest. Kažemo da se čovjek zbiva, kad se odnosi spram svoje biti i upravo tako postavili odnose apsolutnog i relativnog. Čovjek vrednuje i zato se smješta u središte zbivanja. Povijest je ono treće kao sinteza egzistencije i transcendencije u svjesnome odnosu.

— Što ovdje radi Marta?

Gospodine, bit ću dobra, čedna, čekaj još malo, malo.

Nećete ništa razumjeti, rekao je Rimbaud, a ja vam gotovo i ne bih umio razjasniti.

Tu bi mogao početi govor o Dragojeviću.

Knjiga koju najavismo jest »Nevrijeme i drugo.« Njezin raspon je od »balade« do »Veronikina rupca«. Je li pjesnik mogao postojati i bez tog napora?

Počeli smo s pitanjem da bismo najavili odgovore. Dragojević ne nastoji oko odgovora; on naprosto priča svoja nagnuća. Traži riječ-oblik gdje će smjestiti istinu koja ga takla. Odakle početi? Rekosmo oblik.

Djelo, riječ, pjesma imaju oblik. Oblik se odupire prostoru jer traži sebe. Kako onda pjesma može izgovoriti opću sudbu bića, kad je i sama fragmentum u cjelini svijeta?

Kažemo čovjek i mislimo na zbroj mogućnosti koje su inherentne tom pojmu. Nikada prijatelju kojega poznamo iz djebljstva nismo porekli identitet i u devedesetoj godini. Kontinuitet svijeta i u dvadesetom stoljeću. Tražimo odnose jer znamo da jesu. Pjesmu priznajemo ne samo zbog riječi. Sve što se događa u vremenu nije namijenjeno samo vremenskom. Tajimo, a sve radimo da bismo načeli vječnost. Tu izranja opravdanje za pjesmu. Kad se nemoć spusti do posljednjeg poraza, gdje počinje Ništa, tada se pjesma odvažuje na bitak jer nadilazi postojeće. Nevrijeme je njezino ishodište jer mu suprotstavlja povijesnost vremena, ne prkosom već mirom.

Kronologija bilježi valne dužine vremena, a poezija njegovo povijesno stanje. Postoji vrijeme i bez povijesti; štoviše i bez čovjeka, ali čovjek ne postoji izvan vremena, makar se to vrijeme nametalo kao svezremina sadašnjost. Sve što je sada nemoguće postoji kao mogućnost. Ruka se nametnula čovjeku i on joj odano služi. Mi imamo umjetnost da ne bismo umrli od istine (Nietzsche).

Dragojević je saznao ljudski prostor kao oskudan, ali otvoren za moguće. Sloboda, Istina, Pravda i Ljubav ugodni su barjaci kojima kitimo svoje promašaje, ali u dnu svoje intime čučimo zgureni i nemoćni moleći samo riječ da nas mimoidu druga očitovanja. I da kažemo ono zadnje. Dragojević se predao umjetnosti, ali ne do potpunog predanja. Suzdržao se u posljednjem trenutku i posumnjao u njezinu posljednju namjeru. Ne bismo pogriješili, mislimo, ako kažemo da se kroz cijelu Dragojevićevu riječ ne čuje toliko pjev koliko uznositi dar. To su pjesme žrtvenog gnjeva, što je još uvijek pjesan moguća u svijetu koji ne čuje. One se žrtvuju svom iskustvu koje je u jednoj točki iskušalo bilo svijeta. Vatra je s djetetom rasla, ali je već čovjek morao »izučiti historiju i znanosti i druge vještine« da bi uspostavio omjer s požarom.

Ako su se slučajno »karta« i »jutarnja pjesma« našle skupa, onda to nije slučaj s obzirom na Dragojevićev pristup svijetu. »Jutarnja pjesma«, koja pod-

sjeća na Nietzschea, obrće se u »karti« kao put u nepoznato. Svi su putovi otvoreni, ali se nema kamo stići. Gdje god jesi, stigao si, jer ćeš se u vječnom vraćanju opet naći na istom. Takva je sudba svijeta: kružna i u sebe zatvorena. Treba krenuti jer je vječnost već počela. »A gdje je naš dom?« Je li nam zavičaj odakle smo otišli, ili tamo gdje ćemo doći? Jedno samilosno Lice navješćuje nam da smo na putu Svjetlosti.

Dragojević je pjesnik cjeline bespuća, stoga se i upušta u »nevrijeme« kao bitnu dimenziju punine puta. Svijet je u sebi različit, stoga i tvori cjelinu. Nevremenu je nužno ono što mu je prethodilo, vrijeme.

— Za stolom uputa...

I kuda vode krila ljepote.

Na očit prizor nije govorio Evo mrtvaca

I bit će ih s vremenom više, slobodni čovječe.

Teško je dosegnuti ovo dno. Ne budite mrtve, oni su i suviše mrtvi. Suviše mrtvi. Pokopati ih mogu samo mrtvi. To je njihovo. Na tu se riječ odvažio Krist. Dragojević na šutnju.

Netko bi mogao, čitajući ovaj brevijar, reći: To je himna bespuću i zloći, očaju, a ne toplo oblikovan žrtveni dar Svjetlosti i samilosnom Licu. Tu je »balada«, pa »nevrijeme«, »uspomene«. »nebeski bolesnik«, »Kain ili njegov brat«. I druge. Kao posljednje, padaju nam niže Weilove u potpunom obratu Kristove poruke: »Tko se mača laća...« Tko, međutim prema Weilovoj, pusti da mač padne, umrijet će na križu, što je svakako najgorče, makar i najpovjesnije pjesnikovo iskustvo. Nećemo opravdavati pjesnika jer bismo time prihvatili krivnju, ali čujmo: »Svjetlo svijetli u tami i tama ga ne obuze«, ote se najizvornijem pjesniku — Ivanu, koji hodaše tragovima svjetla, makar tama bijaše tako prisutna. »Zar cjelovom izdaješ Sina Čovječjeg?« Dragojević i kad se buni adorira. To je pravo lice Ivana Karamazova. Stoga težina riječi u naslovu i nije na nevremenu, nego na onom »i drugo«. Dragojević je umjetnik, a umjetnost nam objavljuje ono Drugo. Kod ovog pjesnika to je Absolutum po kojem jest sve što jest, jer On je ono Drugo gdje se stječu sve suprotnosti. Riječ »nevrijeme« nosi u sebi poetski pesimizam, nalkako ontološki ili povijesni. Pjesnik ako jest, onda mora biti toliko bezazlen. Čovjek je beskrajn, što unosi radost, i opet, tugu, što ne možemo stići na kraj tog beskrajn. Pjesma kao umjetnički fenomen stjecište je suprotnosti, te kao i Bog, i sve što je moćno, tako biva i moćnija. Obično je napast ovalkvih prikaza pronaći najbolju pjesmu. Daleko od tih nakana prošlostoljetnih, ne možemo se ipak oteti a da ne spomenemo kao posebno pjesan »s pogledom na more.« Tu bi nadobudniji popratni himnik uz stih »Bože, udijeli nam sve što si zabranio«, izgovorio svu povijest Slobode, a da i ne govorimo o napasti koju izaziva prošnja »Gospodine, dopusti da se ničega ne sješim.« Tu bi Heideggerov »zaborav bitka« procvao neviđenim cvatom. Ne poričemo Heideggerove istinite slutnje o »metafizici« kao »poprištu zaborava bitka samog u kojem bitak pada u zaborav, ali ovo iskustvo stećeno na našem tlu ima dimenziju više.

Inače pjesan »s pogledom na more« ima toliko iracionalnog i spontanog da naprosto dodiruje iskon gdje stvari skupa jesu, s obratom i oprekama.

— To, svijet sveden na plahti

— Što ovdje radi Marta?

— Kuda ćeš, starče?

Nepovezani svjetlaci svijesti koji na plahti svijeta, u iskonu, imaju svoje ishodište, jer su dio jedne istosti. Tu je jedna od temeljnih vrijednosti Dragojevićeva izraza: ništa ne poreći a sve iz reći. Dolazi nam tu »nebeski bolesnik« kao pravorijek prethodnog.

— Lijepo bi bilo biti svuda ovog časa:
u središtu i na kori ploda, i dalje, dalje.

Bio bi to široki zagrljaj: svi mrtvi i svi živi,
I oni koji se nisu rodili, u nama sve.

Ne zbrajati, ne kupiti — sve odjednom dodinivati...

Tu su korijeni obrata pjesni kao nemoći. Dragojević upušta pjesan u svijet kao pravo slabijega, nenametljivo i suzdržano, s okusom suzdržane mudrosti, a kad već jest, nameće nam je s težnjom k svojem transcendensu, da postane i više nego što jest. Makar povijesno ozbiljavanje i nije postojano napredovanje, kako je mislio Hegel, jer je povijest čovjeka u isto vrijeme i povijest njegova otuđenja, ali ono za čime Duh zbiljski teži ozbiljenje je njegova pojma, pa makar on tijekom toka i sklonio s vida taj cilj i bio ponosan i zadovoljan u tom otuđenju od svoje biti. Zbiljsko, kao rezultat procesa opstojanja, postaje drugo nego što jest ono samo.

Pjesništvo je moć poricanja stvari, jer se upravo veći dio istine nalazi u onome što je odsutno. Mišljenje nam, naprotiv, oživljuje i ono što ne postoji. Tako otprilike misle Mallarmé i Valéry. Dragojević češće teži k očitovanju i ondje gdje je neizvješće potpuno. »Što je u sjemenu«, upitno se odnosi spram biti svega, da bi nakon »jeseni u kojoj sijači ne znaju naravi svoga sjemena« u »povratku« kategorički rekao:

— Ne gubi vrijeme,
Konačno vratio si se,
To može biti lijep početak,
Pravi čas da ti mrtvac
Ponovo nađen u sobi
pokaže prstom prema pučini.

Prostor ti nije ako nije u nama. Bilo bi ponešto i prekasno osvojiti ovu mogućnost tek u smrti. Da nam se ne desi, pjesnik nas osvješćuje prije zaborava. Konačno vratio si se. Time je akcioni raspon povijesti smješten u čovjeka. Čovjek je mjera čovjeku i indeks povijesnosti povijesti. Treba se ograditi od susreta s bitkom prije nego postanemo stranci u svojoj smrti. Smrt je indeks zaborava povijesti; uvjet za povijest je vrijeme. Tako nas smrt uvodi u vječnost. Otvoren vidik prema pučini — to je pjesma.

VERONIKIN RUBAC I DRUGO. Ako je povijest u iskonu počela, onda se tada i dogodila. Mi danas živimo u indiferentnom i limfotočnom vremenu koje ne može ni za lakat jedan nadići svoje određenje. Kada je povijest točno počela, ne znamo. Možda Luciferovim silaskom, ponuđenom jabukom, ili nečim sličnim. Kad se dogodila, ni to ne možemo reći, ali znamo kad je počeo njezin povijesni obrat. Na razmeđu pada stoje Poncije i Krist kao njezina dva lica. Ako je Pilatom počeo obrat, Kristom započinje obrat obrata. Sve do pitanja: Što je istina, proces pupanja svijeta išao je svojim tijekom. To pitanje otvorilo je sumnju. Buna je Luciferom preživljena, i svaki buntovnik odsada je klanjalac, ali sumnja je počela pitanjem o istini. I to bi se izdržalo, da povijest općeg beščašća, kako je rekao Borges, nije nastavila svoji tijek.

»Ne nalazim na njemu nikakve krivice«, rekao je Poncije, da bi potom nadodao: »Propnite ga!« Odatle počinje beščašće.

A Krist, da bi izivio povijesni besmisao i otpočeo čist naraštaj, šutnjom je pustio da se preko njega prelije svjetska noć u svoj nepovrat. Mi, da bismo živjeli, aktualiziramo sve suprotnosti svijeta, istina, češće Pilata nego Krista, ali svejedno upuštamo se u igru da nas očaj ne obuzme potpuno. Dragojević, da bi što prije zaboravio Pilata, na križnom putu pridružio se Veroniki. Njegovo predanje je potpuno, ali iskustvo o pljuvački i sjećanju na Pilatove »oprane ruke« vraćaju ga ljudožderskom bespuću, koje je nedvojbeno počelo, i još uvijek započinje.

— Dok pada jedno kršćansko veče, gledamo
U zoološkom vrtu orla kako s mesom u kljunu
Udara u žicu i pada i ponovo širi krila.
Djeca se smiju. I to je radost.

(Kantata)

Kršćanska era je počela, ali su arene još uvijek pune. Kruha i igara. Najviše ipak ljudske krvi. Da bismo oprali svoje bezakonje, igramo se djece.

Tako je najlakše oprati uprljane ruke. Golgotski vjetrić cvili: Tko će ponovno izbrisati pljuvačku i pružiti rubac! »Angažiranost pisca je smisao i bit njegova djela... Netko je morao biti savjest te mase koja više i pljuje ga.«

Kad god sam uzimao Dragojevića, počinjao sam Kranjčevićem: »Gospode, istinu želim, pa zar ćeš kazniti volju kojom Te žudim?« Dragojević je svoju ispovijest počeo pričom »jer priče imaju svoja tkiva koja nisu pogodna za jednoznačna tumačenja kritičkog jezika«. I ne samo pričom. On je umjetnost podigao na nivo religije, gdje svijet mora doći ili ga neće biti.

Pljuvačke se cijede s njegova lica, a mi smo još uvijek tu. Dakle pljujemo. Jesmo li angažirani ili ne? Pitanjem se izaziva bit. Ni Kafka nije izdržao u tvrdnji: »Nisam kriv.« Možda ipak? »Krv Njegova na nas i na djecu našu.« Mi smo dio iste povijesti. Tko je onda iznad? »On nosi priž na kojem će biti raspet, da spasi narod koji ga raspinje.«

...Ona je svakako zahvaćena njegovim bolom, čistoćom toga bola, licem koje više i nije zemaljsko, i odvajja se od svjetline koja hoće krv ovog pravednika i koja divlja« (Veronikina rubac). Samo nezemaljskim može se spasiti ovo zemaljsko, duhom prevladati pljuvačka, koja je »prezir oblikovan u tekućini« — čistim licem. Tu je poprište, središte arene. Treba samo pružiti rubac i Njegova slika neće izostati.

POGOVOR I NEVRIJEME. Pogovor n a k o n suvišan je poslije vremena. Nevrijeme je njegov medij. »Filozofija iz prolaznosti usmjerena na bit u zbilju i time je otima iz prolaznosti. Vrijeme postaje bitno a bit vremenita. Ako filozofija radi iskona novog svijeta bude preko sebe prelazila u povijesno mišljenje, iskonsko mišljenje — mišljenje iskona, onda će duboko iskušani trenutak sadašnjice u obratu još jednom, i to odlučno, roditi bit do koje nam je stalo i po kojoj stojimo dostojni svoje ljudskosti« (V. Sutlić: Bit i suvremenost, Sarajevo, Veselin Masleša, 1967).

Toliko nas filozofsko mišljenje dovodi k nama. Otkriva nam istinu o nama samima, koja ne mora uvijek biti konstruktivna s obzirom na naš položaj u tom svijetu, jer može biti indeks našeg pada i otuđenja. Međutim, ono gdje se naše vrijeme nedvojbeno zbiva, gdje se otvara obzor naših moralnih i religioznih ozbiljenja, to je pjesništvo, jer je ono izvor povijesnog svijeta. Horizont filozofije je čovjek i sve oko njega, a poezije, umjetnost i ono Drugo, da je opet ne spominjemo kao zaklon za sklanjanje od očitosti istine. Umrijeti znači ne naslutiti svoju bit koja nije samo povijesno biće, nego i transcendentna jer maksimalno komunicira sa svojim ishodištem — Tajnom.

Predstoji nam vrijeme u kojem će umjetnost biti na nivou svijesti o Bogu, ili je neće biti. Recipročnošću ovih ozbiljenja povijest i jest potvrdila čovjeka. I Dragojević sebe. Estetskim sklopom smirio je nemir riječi. Po tom je njegovo djelo poetsko. Misaonim okruženjem izgovorio svoj prostor; po tom je njegovo djelo filozofsko. Na tom se nije zaustavio. Čovjekom budući, postavio je odnose. Po tom je njegovo djelo antropološko.

Umjetnosti je prepustio ono »drugo«.

Ništavilo je obzor nemuštog govora. Poezija uzrok. Posljedica — čovjek. Oni se uvijek dodiruju.

Dragojević je indirektni govornik zova koji ga zove na otvorenost, gdje se susreće vječnost sa svojim trenutkom.

Tako je krug zatvoren. I ostvaren čovjek.

Treba sudjelovati u mucu barem pružanjem rupca, i slika Sina Čovječjeg neće izostati.

Dragojevićeva poezija pomaže i križ nositi.

TEOFIL IVANIĆ